

Produktiva trädgårdar och deras odlare

En stor och bortglömd samhällsresurs

Utbildning till diplomerad pomolog hos Pomologiskt Centrum

Examensarbete 2019/2021

Britta Wedin

Innehållsförteckning

Inledning, syfte och frågeställningar	3
Material och metod.....	4
Försörjningsberedskap	4
Riksdagsmotioner.....	9
Våra trädgårdar och kolonilotter	10
Emigration och egna hem	11
Trädgårdarna och kolonilotterna	13
Men vad och hur mycket rör det sig om då?	19
Vad äter vi och vad odlar vi?	21
Avslutande diskussion	23
Källförteckning	26
Försörjningsberedskap	27
Riksdagsmotioner	28

Inledning, syfte och frågeställningar

Vad betyder en privat, produktiv trädgård? Vilka värden skapar den – för den enskilde, men också för samhället i stort? Jag skulle säga att det är många både goda och mycket varierande saker: den ger utrymme för estetisk gestaltning, fysisk träning och psykisk avkoppling. Den ger också avkastning i form av grönsaker, rotsaker, bär och frukt, men även insikt om hur mycket arbete som ligger bakom, vilket leder till en hög värdering av trädgårdsprodukterna.

Personligen tänker jag också på den starka känslan av rikedom och stolthet jag får när jag radar upp mina produkter, det må vara primära eller förädlade, rabarber, zucchini – som bara sprutar fram när det är dags, och det i sådana mängder att man måste ackordera ut dem till vänner och kolleger, som då också blir glada – färska hallon, bigarråer, syltburkar och saftflaskor, breda vitlöksflätor, burkar med torkade plommon, påsar med äppelringar... Jag har aldrig varit helt självförsörjande på annat än vitlök och skogshallon. Och rabarber, blåbär, lingon och kantareller. Men att se de där produkterna, och uppleva månaderna då riktigt stora delar av ingredienserna är mina egna – den tillfredsställelsen är obeskrivligt stor. Jovisst, ibland är det jobbigt att gräva eller vattna, och ibland slår det fel, torkar eller regnar bort. Då är man tacksam att man inte är helt beroende av egen produktion, men ändå märkligt förhoppningsfull inför nästa odlingssäsong.

Lyfter jag blicken till en mer övergripande samhällsnivå ser jag att Sveriges trädgårdar och kolonilotter, utöver alla enskildas vinster enligt ovan, också gynnar den biologiska mångfalden, hjälper till att rena luften, reglera temperatur, absorbera regnvatten, dämpa buller och dessutom ger ett stort bidrag av skönhet till samhället.

Som intresserad av både civilförsvaret, trädgårdsodling och småskalig livsmedelsproduktion har jag kommit att fundera över hur privat odling av livsmedel passas in i Sveriges livsmedelsberedskap. Hur ser denna resurs ut? Hur har den uppstått, vad kan den sägas bestå av och på vilket sätt kompletterar den vår mer storskaliga produktion? Jag har velat ta reda på både omfånget av Sveriges odlingsbara trädgårdsyta, hur den har skapats och, om möjligt, också något om vad som odlas och hur mycket. Odlingskompetens är i sig en resurs, men en faktor som är svårare att mäta. Hur många som ägnar sig åt trädgårdsodling ger dock en indikation. Även något om detta vill jag få med i min undersökning.

Detta är den ena sidan, tillgångssidan om man så vill. Den andra sidan är hur man i svensk livsmedelsberedskap tar vara på dessa tillgångar. Vilken eller vilka uppgifter och roller tilldelas den enskilda medborgaren i ett krisläge? Hur tas odlingsbara trädgårdsytor med i beräkningen? Om de nu alls tas med: ser man till att bevara denna resurs, och i så fall hur? Det är mina frågor i det här sammanhanget, och jag tänker då både på trädgårdarna i sig, inklusive växtmaterial, och på trädgårdsodlarnas kompetens.

Material och metod

Utifrån mina frågeställningar har jag dels läst om utvecklingen av privata trädgårdar i Sverige, dels om svensk försörjningsberedskap vad gäller livsmedel. För att hålla omfånget av denna undersökning på en något sånär hanterlig nivå har jag försökt avhålla mig från att anlägga ett bredare perspektiv, vilket dock letar sig in här och där ändå. Jag ber läsaren att ha överseende med detta.

Vad gäller den privata trädgårdsodlingen i samband med försörjnings- och livsmedelsberedskap har arbetet till största delen inneburit en genomgång av texter från olika myndigheter: Livsmedelsverket, Jordbruksverket, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB), Sveriges lantbruksuniversitet (SLU), Riksrevisionen och Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI). Jag har här använt mig av ett slags stickprovsmetod. Texterna är valda utifrån kriterierna att de dels skall vara relevanta, dels så aktuella som möjligt. Jag vill dock poängtera att de bara är ett urval; jag gör alltså inte anspråk på att ha gjort någon heltäckande undersökning. En snabbkoll av vilka motioner om fritidsodling som lagts i riksdagen de senaste decennierna har jag också gjort.

Vad gäller just de här texterna kommer de jag citerar eller direkt hämtar uppgifter ur i det följande givetvis att synas i notapparaten. De flesta har dock bara gett informationen att den privata trädgårdsodlingen inte finns med som en identifierad resurs i beredskapssammanhang. Detta är enligt min mening definitivt intressant i sig, men att räkna upp dem här blir dock onödigt skrymmande. En komplett förteckning hittar man istället i källförteckningen, utbrutet under rubriken ”Försörjningsberedskap”. Även riksdagsmotionerna redovisas under egen rubrik på samma plats.

Försörjningsberedskap

I de texter jag har gått igenom ges både diverse myndigheter, länsstyrelser och kommuner samt näringslivet roller i Sveriges försörjningsberedskap. Det enda uttalade aktiva krav samhället ställer på oss enskilda medborgare är dock att vi skall kunna klara oss själva i 72 timmar om en kris inträffar.¹ Vid seminariet ”Sveriges livsmedelsberedskap från jord till bord” på Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien 18 oktober 2021, framkom att man nu visserligen planerar att förlänga denna tidsrymd till att vi utan samhällets stöd skall klara oss själva en vecka, åtminstone vad gäller livsmedel.² Det är ändå en mycket begränsad uppgift.

Utöver denna uppgift tilldelas gemene man främst rollen som konsument eller kund. Någon gång finns vi med i skrivningar som: ”Grunden för totalförsvaret utgörs ytterst av Sveriges befolkning. Befolkningens försvarsvilja, motståndskraft och förmåga att hantera en krigssituation är avgörande för att

¹ Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, *Om krisen eller kriget kommer: Viktig information till Sveriges medborgare*, MSB1186, (2018).

² Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien (KSLA), ”Sveriges livsmedelsberedskap från jord till bord”, seminarium och webinarium, 2021-10-28. Seminariet spelades in och bör gå att få tillgång till genom KSLA, i skrivande stund är det dock ännu inte upplagt på webben.

uppnå ett trovärdigt totalförsvar.”³ Det må vara lite lätt floskulöst och inte särskilt preciserat, men detta med förmågan att hantera en krigssituation är centralt och utan förmåga och praktisk motståndskraft hos befolkningen har någon försvarsvilja enligt min mening inga större chanser att vare sig skapas eller utvecklas. Att reducera befolkningen till att i stort sett vara hjälplösa kunder kan inte rimligtvis vara bästa sättet att främja vår försvarsvilja, motståndskraft och förmåga att hantera varken krigs- eller krissituationer.

Sveriges planering för livsmedelsberedskap präglades länge av erfarenheterna från första och andra världskrigen. Staten lade dels upp produktionsmål (ibland uttryckt som självförsörjningsmål eller beredskapsmål), dels lager av både livsmedel och insatsvaror till jordbruket, såsom drivmedel, utsäde, gödsel- och växtskyddsmedel. Syftet var att ge landet möjlighet att klara en mångårig avspärning, detta genom inhemsk jordbruksproduktion kombinerad med en omläggning av befolkningens kosthåll.⁴

Det här blev dyrt, och känslan av att det var värt sitt pris ändrades med tidens gång. Kritiken mot att upprätthålla produktionsmålen (dyrt, protektionistiskt, ineffektivt) tilltog under 1970- och 80-talen och ledde till att produktionsmålen för jordbruket togs bort. Beredskapslagren behölls dock. I och med att Sverige 1995 gick med i EU blev unionens jordbrukspolitik även vår, vilket bidrog till att statens egen beredskapsplanering för livsmedel upphörde helt.⁵

Med det dåförtiden allt ljusare säkerhetsläget i världen och tanken att medlemskapet i EU innebar att vi ingick i ett större, mer resursrikt och dessutom solidariskt sammanhang, ledde till att vi ansåg oss kunna både avveckla beredskapslagren samt avskaffa den allmänna värnplikten och dessutom civilförsvaret.⁶ I Riksrevisionens rapport understryker man att MSB nu belyser flera exempel där resurserna inte är tillräckliga för att hantera samhällsstörningar, bland dem frågor i samband med livsmedelsberedskap. Beredskapen måste återigen öka, eftersom vi nu befinner oss i ett helt annat läge, både säkerhetspolitiskt och klimatomfattigt. Vid KSLA-seminariet framkom att vi nu planerar för att klara en längre kris – hela tre månader är satt som mål.⁷

Projektet ”Kan vi producera mat i händelse av kris?” och dess, både i sig och för min undersökning, mycket intressanta slutrapport kom till som en följd av att den alltmer spända säkerhetspolitiska situationen i Östersjöområdet gett anledning till att ett nytt svenskt försvarspolitiskt beslut fattades 2015.⁸ Rapportens författare, Camilla Eriksson, undersöker jordbrukets sårbarhet och tänkbara lösningar genom kvalitativa intervjuer med totalt 25 lantbrukare från 20

³ Försvarsdepartementet, *Motståndskraft: Inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret 2021–2025* (Ds 2017:66), s. 32.

⁴ Riksrevisionen, *Livsmedels- och läkemedelsförsörjning – samhällets säkerhet och viktiga samhällsfunktioner*, RIR 2018:6 (Stockholm, 2018), s. 28f.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ KSLA, 2021-10-28.

⁸ Eriksson, Camilla, *Livsmedelsproduktion ur ett beredskapsperspektiv: Sårbarheter och lösningar för ökad resiliens*, MSB1223, SLU Future Food reports:1 (2018), s. [5]f.

olika gårdar, verksamma inom områdena växtodling, köttproduktion (slaktkyckling, nöt, slaktsvin och smågrisar) respektive mjölkproduktion.⁹ De scenarier som användes var en kort respektive en lång kris. Scenariot för den korta krisen var ett längre elavbrott i samband med en större naturolycka eller naturkatastrof, där stormen Gudrun ofta kom upp som spontan referens i intervjuerna. Scenariot för längre kris var en mer diffus och långdragen handelsblockad.¹⁰ Utifrån den bild lantbrukarna målar upp och de slutsatser de drar kan man konstatera att svaret på projektets ställda fråga, "Kan vi producera mat i händelse av kris?", inte direkt är något rungande ja.

Så länge vi hade många små och medelstora gårdar med diversifierad produktion var förutsättningarna att producera livsmedel i Sverige i händelse av kris goda. Så ser det inte ut idag. Med en utveckling mot allt färre och allt större produktionsenheter som för att fungera har ett ovillkorligt behov av importerade insatsvaror och drivmedel har vår resiliens på området blivit påtagligt sämre.¹¹ I händelse av kris, och då inte bara en lång utan även en kort, skulle den möjliga, men troligen otillräckliga lösningen för lantbrukarna enligt rapporten vara en kombination av att driva så mycket som möjligt av det etablerade lantbruket som vanligt (eftersom annan drift inte är praktiskt möjlig) och/eller mycket småskalig produktion på privatpersonnivå – och inte särskilt mycket där emellan. Ibland är det uttryckligen detta att upplåta odlingsmark där folk själva kan odla som anges som det enda rimliga alternativet.¹²

Vårt beroende av importerade insatsmedel och allra främst importerade drivmedel är den mest kritiska faktorn. Spontant funderar flera av lantbrukarna i intervjuerna över om en lösning skulle kunna vara att använda hästar i stället för traktorer, men konstaterar att bristen både på kunskap om hästskötsel och arbetsredskap som går att koppla till hästar, alldeles bortsett från svårigheten att få fram tillräckligt många arbetshästar, gör detta till en orimlig lösning. Att bedriva småskalig djurhållning kompletterad med trädgårdsodling och egen odling av foder är det de ser som det mest genomförbara upplägget, men konstaterar att förutsättningarna inte är särskilt goda för en sådan omställning.¹³

Det de här lantbrukarna säger sammanfaller i stor utsträckning med vad LRF:s representant, Lena Åsheim, framförde vid KSLA:s seminarium: om vi inte kan förse lantbruket med tillräckliga mängder drivmedel är det händer som behövs.¹⁴ Att döma av vad de intervjuade lantbrukarna framför är dock upplägget i produktionen så mekaniserat att de faktiska alternativen är att antingen minska eller i värsta fall helt lägga ned verksamheten om man inte får tag i tillräcklig mängd insatsvaror och drivmedel – möjligen skulle man kunna hålla igång en större del av den om myndigheterna tillåter att miljö- och djurskyddsregler åsidosätts. Möjligt, men mindre lockande. Mer positiva är alternativen att odla mer trädgårdsväxter, och då särskilt potatis, samt att utnyttja det svinn i form av fullgoda produkter med skönhetsfel som i dag kasseras redan i produktionsledet.

⁹ Ibid., s. 6f.

¹⁰ Ibid., s. 8.

¹¹ Ibid., s. 20.

¹² Ibid., s.13–17.

¹³ Ibid., s. 14.

¹⁴ KSLA, 2021-10-28.

Annars återstår dock, enligt de intervjuade lantbrukarna, att fördela marken till folk att använda till husbehovsodling.¹⁵

I det sammanhanget kan påpekas att det bedrivs växtodling på samtliga gårdar utom en i undersökningen, eftersom de flesta djurbönderna odlar eget foder. I ett krisläge ser de avlivning av hela eller åtminstone delar av sina besättningar och omläggning av verksamheten till just växtodling som ett möjligt alternativ. Och då inte minst odling av trädgårdsväxter och potatis, gärna i kombination med djurhållning, allt dock till husbehov. En annan viktig aspekt i det här sammanhanget är att det inte bara är en fråga om tillgång till tillräcklig kompetens, utan dessutom om tillgång till fröer.¹⁶ Det senare är tyvärr ytterligare en insatsvara vi inte producerar inom landet, annat än i mycket marginell utsträckning.

Den här rapporten är intressant just för att den behandlar frågorna på en så konkret nivå, och att de som kan verksamheten kommer till tals. De flesta av lantbrukarna i undersökningen har en stark tilltro till att människor lokalt har tillräcklig kunskap och idérikedom för att lösa de problem som uppstår – de anser också att det är statens ansvar att klara folkförsörjningen, men är tveksamma till statens förmåga att lösa uppgiften.¹⁷ Ett jordbruk som drivs fossilfritt vore ett stort steg i rätt riktning, liksom omställning till en cirkulär biobaserad ekonomi – vilket samtidigt skulle tillgodose många av samhällets behov kopplade till klimatanpassning och livsmedelsberedskap.¹⁸

Den här rapporten har som sagt gårdsfokus, men mycket av både de problem och möjligheter den tar upp gäller även för fritidsodling. Om medborgarna i händelse av kris behöver engageras i livsmedelsproduktionen, vilket att döma av rapporten är en mycket rimlig slutsats att dra, blir till exempel frågan om nivån på och omfånget av medborgarnas odlingskompetens av direkt intresse. Det samma gäller givetvis hela vägen från råvaruproduktion till slutprodukt – inklusive tillgång till lämplig mark, lämpliga lokaler för lagring respektive eventuell förädling samt folk med odlings- och förädlingskompetens. Dessa olika delar hänger givetvis på många sätt ihop med varandra. Ser vi inom odlingsområdet till produktion av frukt och bär är ledtiderna längre från plantering till avkastning för dessa, halvlång för bärbuskar, längst för fruktträd. Finns redan etablerade träd och buskar har man å andra sidan en flygande start.

I Jordbruksverkets utvärdering av livsmedelsstrategin 2020 skriver man att villkoret för ”att Sverige ska kunna nå det övergripande målet om en ökad produktion i hela livsmedelskedjan samtidigt som relevanta miljömål nås, behöver företagen ha en god konkurrenskraft” och att konkurrenskraft för en långsiktigt lönsam verksamhet innebär att den dels har en kostnadseffektiv produktion, dels möter kundernas preferenser.¹⁹ De relevanta miljömålen räknas upp längre fram i utvärderingen och är dels generationsmålet, dels sju av

¹⁵ Eriksson, (2018), s. 16–19.

¹⁶ Ibid., s 13 och 18.

¹⁷ Ibid., s. 19.

¹⁸ Ibid., s. 23f.

¹⁹ Burman, Camilla; Johansson, Sara; Davelid, Andreas, *Utvärdering och uppföljning av livsmedelsstrategin – årsrapport år 2020*, Jordbruksverket, rapport 2020:3, (2020), s. 5.

miljökvalitetsmålen: Ett rikt odlingslandskap, Ett rikt växt- och djurliv, Giffri miljö, Ingen övergödning, Begränsad klimatpåverkan, Hav i balans samt levande kust och skärgård och slutligen God bebyggd miljö.²⁰

Livsmedelsstrategin, som infördes 2017 och omfattar perioden 2017–2030, är inriktad på långsiktig tillväxt och god konkurrenskraft i vad man kallar hela livsmedelskedjan, som omfattar primärproduktion, livsmedelsindustri, livsmedelshandel och restaurangnäring. Vad jag kan se begränsas medborgarnas roll i det hela till att i egenskap av konsumenter ges möjlighet att ”kunna göra medvetna och hållbara val”.²¹

Att fritidsodling inte finns med i livsmedelsstrategin kan jag tycka är synd, men inte förvånande. Att livsmedelsberedskap inte heller finns med är mer förvånande, inte minst när man ser i vilken riktning strategin vill att vi skall gå.

Företagen behöver enligt utvärderingen bli mer innovativa och högteknologiska, inte minst i primärproduktionen, och att ökad förädlingsgrad snarare än ökade volymer är det som bör eftersträvas.²² Med ännu större, ännu mer högteknologisk produktion och renodlat *just in time*-förfarande, desto mindre robust och mer sårbar blir produktionen. Det här spelar stor roll för livsmedelsberedskapen, och är därför en aspekt som enligt min mening borde beaktas i livsmedelsstrategin.

Försvarsberedningen konstaterar att globalisering med flera förändringar innebär att störningar eller avbrott i försörjningsflöden kan påverka stora delar av samhällsfunktionerna. Man ser också att avsaknaden av en planering för höjd beredskap och krig har fört med sig att allmänhetens kunskap om totalförsvaret i dag är mycket begränsad och att höjd beredskap och krig ter sig främmande för de flesta.²³

Den civila verksamheten i totalförsvaret är inte en enskild organisation utan en samordnad verksamhet, som bedrivs av statliga myndigheter, kommuner, landsting, näringsliv, frivilligorganisationer, arbetsmarknadsorganisationer och trossamfund.²⁴ Som nämnts ovan ser Försvarsmakten medborgarnas beredskaps- och försvarsvilja som viktig, men det närmaste dessa medborgare kommer en aktiv roll är genom deras eventuella deltagande i frivilligorganisationer, vars betydelse ofta nämns. De flesta av dessa organisationer har tydlig anknytning till försvaret, bland de mer civilt orienterad finner vi Blå Stjärnan, Röda Korset och Svenska brukshundklubben.²⁵ Livsmedelsförsörjning och beredskap för den

²⁰ Ibid., s. 24.

²¹ Ibid., s. 25.

²² Ibid.

²³ Försvarsdepartementet, *Motståndskraft: Inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret 2021–2025* (Ds 2017:66), (2017), s. 44f.

²⁴ Ibid., s. 32.

²⁵ Ibid., s. 131: ”De frivilliga försvarsorganisationerna har en lång historia i Sverige.

Organisationernas verksamhet regleras i förordningen (1994:524) om frivillig försvarsverksamhet och består av följande: Svenska försvarsutbildningsförbundet, Insatsingenjörernas riksförbund, Flygvapenfrivilligas riksförbund, Frivilliga automobilkårernas riksförbund, Frivilliga flygkåren, Frivilliga motorcykelkårernas riksförbund, Frivilliga radioorganisationen, Försvarets personaltjänstförbund, Svenska blå stjärnan, Föreningen svenska

nämns, men står inte i fokus. Fritidsodling som beredskapstillgång, liksom dess organisationer lyser, inte helt oväntat, helt med sin frånvaro.

I Riksrevisionens granskning av samhällets säkerhet och viktiga samhällsfunktioner med inriktning mot livsmedels- och läkemedelsförsörjning, kan vi läsa att regeringen gett Livsmedelsverket ansvar för nationell samordning av kris- och beredskapsplanering av livsmedelsförsörjningen i leden efter primärproduktion.²⁶ Utöver det har regeringen dock inte lämnat några närmre anvisningar om vad som förväntas av myndigheten när det gäller samordningsuppdraget. Riksrevisionen konstaterar att avsaknaden av förtydliganden tillsammans med bristen på övergripande målbilder lämnar ett stort tolkningsutrymme, både hos Livsmedelsverket och andra berörda aktörer, när det gäller ansvarsförhållanden och krav, vilket FOI beskriver som problematiskt.²⁷

Från länsstyrelserna noterar man återkommande påpekanden om strukturella problem vad gäller obalans mellan kraven från centrala myndigheter och de egna, befintliga resurserna samt ”å ena sidan önskan om styrning och tydlighet (direktiv) från den centrala nivån, å den andra sidan önskan om frihet och möjlighet till flexibilitet.”²⁸

När man läser om dessa ansvarsförhållanden och krav inser man hur ohyggligt många aspekter som behöver vägas in i beredskapsplaner. Också att det utan tvekan finns behov av centralstyrning, men att det är näst intill omöjligt att göra en kartläggning över vad som skall tas med i beräkningen, långt mindre att lägga upp fasta ansvars- och uppgiftsstrukturer. Därmed dock inte sagt att vi skall ge upp försöken att skapa en god livsmedelsberedskap. Här skulle fritidsodling kunna vara en viktig pusselbit, men det är en resurs som man på samhällsnivå så gott som inte alls tar med i sina planer.

Riksdagsmotioner

Jag har även tittat på de riksdagsmotioner rörande fritidsodling som lagts under perioden 2000–2021, totalt 13 stycken. De allra flesta, tio stycken, är skrivna av Siw Wittgren-Ahl och Ronny Olander (S), ibland med någon eller några ytterligare medmotionärer.

De oftast anförda skälen att tillföra medel respektive vidta åtgärder med koppling till fritidsodling är behov av finansiering av försöksverksamhet på

röda korset i fråga om medverkan i totalförsvarets sjukvård och i verksamheten för civilbefolkningens skydd i krig, Riksförbundet Sveriges lottakårer, Sjövärnsskårens riksförbund, Svenska brukshundklubben, Svenska fallskärmsförbundet, Svenska pistolskytteförbundet, Svenska skyttesportförbundet, Sveriges civilförsvarsförbund, och Sveriges bilkårers riksförbund.”

²⁶ Riksrevisionen, *Livsmedels- och läkemedelsförsörjning – samhällets säkerhet och viktiga samhällsfunktioner*, RIR 2018:6 (Stockholm, 2018), s. 5ff och 28–43.

²⁷ Ibid. samt Stenérus Dover, Ann-Sofie och Ingemarsdotter, Jenny, *Nationell försörjningsberedskap – FOI:s analys av försörjningsberedskapen som svar på regeringsuppdrag Ju2020/02565/SSK, Ju2018/05358/SSK*, FOI-R--5174--SE, (2021), s. 59.

²⁸ Stenérus och Ingemarsdotter, (2021), s. 99ff, citatet från s. 99.

växtodlingsområdet, friluftsliv och folkhälsa, men också vårdandet av vårt kulturarv, integration, biologisk mångfald och skolträdgårdars potential som pedagogiskt instrument. Beredskap är en aspekt som skyntar då och då, uttalat endast i Siw Wittgren-Ahls och Ronny Olanders sista motion. Där anger de uttryckligen följande: ”Beredskapsvärdet av att inom befolkningen upprätthålla kunskap för att själv kunna odla en del av sin föda.”²⁹

Den bredast kontextualiserade och mest detaljerade motionen står Maria Gardfjell och Janine Alm Ericson (MP) för. De anger, med Jordbruksverket som källa, att 1,8 miljoner hushåll i Sverige odlar någon form av ätbara växter:

De vanligaste grödorna är frukt, bär, grönsaker, potatis och kryddväxter. Äpple var den populäraste grödan i såväl Götaland som Svealand, medan vinbär var populärast i Norrland. Äpple var också den populäraste grödan i såväl småhus som lantbrukshushåll och fritidshus, medan tomat var den vanligaste grödan i lägenhetshushåll. Sett till skördad mängd var äpple den största grödan, följt av potatis, vinbär, plommon och päron. Rabarber, vinbär och hallon är exempel på grödor som odlas och skördas i större utsträckning i hemmen än i den svenska yrkesmässiga odlingen. Vinbärsskörden i svenska hushåll var 17 gånger större än den yrkesmässiga produktionen 2012. I vissa fall utgjorde skörden från fritidsodlingen en betydande andel av den totala konsumtionen, det gäller framförallt trädgårdsbär och äpple. [---] Den svenska livsmedelsstrategin bör kompletteras med hur småskalig produktion och stadsodling bidrar till miljömålen, stärker självförsörjningsförmågan och skapar en ökad gastronomisk mångfald.³⁰

Motionen är mycket genomtänkt och läsvärd, vilket gäller flera av de andra motionerna också. Sammanfattningsvis kan man säga att motionerna ofta är kloka och välskrivna, men fåtaliga. De innehåller sällan mer än marginella omnämmanden av kopplingen fritidsodling som beredskapsresurs. Samtliga har fått avslag.

Våra trädgårdar och kolonilotter

Trädgårdens historia sträcker sig långt tillbaka i tiden och vad som kvalificerar sig som trädgård är givetvis också en definitionsfråga. Ser vi bakåt i tiden kan vi se att den typ av trädgårdar vi har i Sverige i dag i stor utsträckning började skapas under 1800-talet.

Sverige går från 1800-talets början in i en lång period av fred och blir, det vi fortfarande är, ett relativt litet och fredligt land i utkanten av Europa. Detta från att ha varit en stormakt kontinuerligt inblandad i krig. Industrialismen tar också fart i Sverige och handeln ökar. Samhället förändras, socialt, ekonomiskt och politiskt. Folkskolan införs 1842, skråväsendet avskaffas 1846 och ståndsriksdagen 1865. Utbildningsnivån höjs och näringsfrihet införs, vi går från

²⁹ Motion till riksdagen 2005/06: MJ380 av Ronny Olander och Siw Wittgren-Ahl (S), Stöd till fritidsodlingen.

³⁰ Motion till riksdagen 2020/21: 2707 av Maria Gardfjell och Janine Alm Ericson (MP), Främja svenska livsmedel och stärka särskilt småskalig odling och produktion.

aristokrati till meritokrati. Det kraftigt växande borgerskapet blir i hög utsträckning den samhällsledande klassen.

Freden, vaccinet och potäterna var, enligt Esaias Tegnér, de bakomliggande orsakerna till en kraftigt ökande befolkning. Åkerarealen ökar bland annat genom att man inför växelbruk, med vallodling och åkerbruk även på stora delar av det som tidigare varit ängsmark, men även genom sjösänkningar och omfattande utdikningar.³¹ Att skatterna inte höjdes på avkastningen var ytterligare ett incitament till ökad produktion. Med ett minskat uttag av befolkningen till armén, ökad tillgång till mat, förbättrade medicinska och hygieniska förhållanden samt jordreformer³² ökar Sveriges befolkning från 2,3 miljoner år 1800 till 5,1 miljoner år 1900, alltså nästan en fördubbling på hundra år, emigranter oräknade.³³ Kombinationen av mer rationella jordbruksmetoder och den snabba befolkningstillväxten bland jordlösa innebar dock en tilltagande brist på både arbetstillfällen och bostäder på landsbygden. Den innebar också sjunkande löner för lantarbetare. Sammantaget ledde detta till urbanisering och emigration.

Emigration och egna hem

Under perioden 1850–1930 emigrerar 1,4 miljoner svenskar, och då inte minst unga människor i produktiv ålder.³⁴ Riktig fart tar emigrationen från slutet av 1860-talet, då vi fick ett antal år med felslagna skördar och därav följande svält, dessutom infördes nya regler för utresa ur landet, vilka utan tvekan underlättade utvandring.³⁵ Inte sällan skedde förflyttningen först från landsbygd till stad och sedan vidare till utlandet, och då främst till USA.³⁶ Både mängden emigranter och samhällets syn på emigrationen varierade under tidsspannet. Under depressionens svåra arbetslöshet sågs det till exempel inte alls som problematiskt, snarare som en fördel, att överflödigt arbetskraft utvandrande.

De som emigrerade var dock som sagt främst unga vuxna vilket mestadels sågs som ett problem, både på grund av förlusten av arbetskraft, men även för att det ledde till fallande födelsetal. Mängder av olika insatser gjordes för att motverka utflyttningen. En i det här sammanhanget mycket intressant metod var egnahemsrörelsen, eller snarare rörelserna, vars ambition var att ge fler medborgare, bostadslösa eller inneboende hos arbetsgivare, möjlighet till just egna hem.

Nordisk familjebok gavs ut med ett band i taget under perioden 1904–1937. Det ger en utmärkt spridning av uppslagsverkets information om utvecklingen av

³¹ Svensson, Jerry och Moreau, Ann, *Ängar*, Statens jordbruksverks serie ”Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet”, (2012), s. 6–10.

³² Storskiftet 1749, enskiftet 1804 och 1807 samt laga skifte 1827 och, i reviderad form, 1866.

³³ SCB, Sveriges folkmängd från 1749 och fram till idag, [Sveriges folkmängd från 1749 och fram till idag \(scb.se\)](https://www.scb.se/2021-09-10), (2021-09-10).

³⁴ Ibid.

³⁵ Först 1840 avskaffas skyldighet att ställa borgen för att man skulle återvända till Sverige vid utresa och från 1860 och framåt utfärdades ett flertal förordningar byggda på principen om fri utvandring. *Nordisk familjebok*, bd 31, (Stockholm 1921), sp. 179–188, ”Utvandring”, och samma slagord i bd 38, (Stockholm, 1926), sp.1137–1138.

³⁶ Ibid.

egnahemsrörelsen – den beskrivs nämligen i varsin artikel i tre olika band, utgivna 1907, 1923 respektive 1935.³⁷

Egnahemsrörelsen är en spretig historia med många olika inblandade aktörer och syften. I *Nordisk familjeboks* första artikel, 1907, sägs ”egna-hemsidén i Sverige realiserats förnämligast genom den enskilda spekulativen” något som skapat egnahemssamhällen som var ”ytterst otillfredsställande ur sanitär och estetisk synpunkt”.³⁸ Detta ledde i sin tur till krav på ny lagstiftning. Förutom spekulationsbyggena hade dock även större företag medverkat till egnahemsbyggen, liksom sparbanker, enskilda kommuner samt egnahemsbolag och -föreningar. Redaktör G.H. von Koch, som skrivit artikeln, redogör tämligen detaljerat för lånevillkoren för de statligt finansierade egna-hemslånen, men vad gäller ”de egna hemmens uppförande och anordning” hänvisar han ”till den äfven på svenska rikhaltiga litteraturen i ämnet”.³⁹ Några beskrivningar ger han dock, bland annat att de uppförda boningshusen ”bör omges med en tomt, som till största delen bör utnyttjas till trädgårdsbruk”, och ger avslutningsvis rejält med litteratur-hänvisningar gällande både hus, trädgård och egnahemsrörelsen i slutet.⁴⁰ Egnahemsbyggandet är alltså i full gång, men ännu rätt oregerat.

Artikeln 1923 är skriven av A. Östergren, statskonsulent för egnahemsväsendet, alltså ett proffs inom ämnesområdet. I denna artikel kan vi se att mycket har hänt, reglerna har stramats upp och 1920 fick egnahemsrörelsen en central ledning genom att Jordbruksdepartementets egnahemsavdelning upprättades.⁴¹ Lånebeloppen har ökat och det har också blivit möjligt att få vissa bidrag, kopplade till odling och byggnation.

Det intressantaste i artikeln är dock beskrivningen av de ställningstaganden på statlig nivå som låg bakom både tidigare upplägg för egnahemsbildningen, liksom de förändringar som vid det här laget kommit till stånd. Den 1899 tillsatta Egnahemskommittén skulle ta hänsyn till både arbetarnas, arbetsgivarnas och statens intressen. Den kom fram till att:

- Arbetarna med statens stöd skulle få hjälp ”att till genom sparsamhet och själfverksamhet skapa sig en trygg och själfständig ställning i egna, trefliga hem”, men att ”ingen jordbrukslägenhet borde vara så stor, att en arbetare därå hade full sysselsättning och således genom dess förvärfvande upphörde att vara arbetare i egentlig mening och i stället inginge i de egentliga jordegarnas klass”.⁴²
- Arbetsgivarnas intresse var helt enkelt att få ”en ökad fast arbetarstam på vederbörande orter”.⁴³

³⁷ Slagord ”Egna hem” i *Nordisk familjebok*, bd 6, (Stockholm, 1907), sp. 1454–1457; bd 35 (Stockholm, 1923), sp. 461–464 och bd 1 supplement, (Stockholm, 1935), sp. 1083–1089.

³⁸ *Nordisk familjebok*, bd 6, sp.1454 och 1455.

³⁹ *Ibid.*, sp. 1456.

⁴⁰ *Ibid.*, sp.1457.

⁴¹ *Nordisk familjebok*, bd 35, sp. 464. Att frågan expanderat syns faktiskt även i detta bands artiklar med anknytning till ämnet; utöver slagordet ”egna hem” hittar vi nu även egnahemsafdelning, egnahemsbolag, egnahemsförening, egnahemsinspektör, egnahemskonsulent, egnahemslån, egnahemsnämnd och egnahemsombud.

⁴² *Ibid.*, sp. 463. Det sista citatet står inom citat i artikeln, och är ett direkt citat från Egnahemskommittén.

⁴³ *Ibid.*

- Statens intresse låg i att dels begränsa emigrationen, dels skapa förutsättningar för en lugn och förnöjsam, visserligen bofast och självständig arbetarstam, men som trots de egna hemmen behövde arbeta inom jordbruket för att klara sin försörjning.

När frågan år 1904 kom upp i riksdagen hade nya synpunkter tillkommit, och man gick betydligt längre än vad kommittén föreslagit. Egnahemsfrågan utvidgades till att också omfatta nybildning av självständiga mindre jordbruk, något som med tiden kom att utgöra tyngdpunkten i egnahemsbildandet. Målsättningen blev också att innehavaren skulle kunna försörja sig och sin familj utan att tjänstgöra hos andra, och man eftersträvade dessutom att skapa så fördelaktiga produktionsenheter som möjligt.

Det står inget om bakomliggande skäl till denna i dag mycket tilltalande generositet och klart minskade bevakande av klasstillhörigheterna, men det är inte otroligt att dels de ryska revolutionerna kan ha spelat in, dels de ändrade demokratiska förhållandena i Sverige, med en kraftigt förändrad och utökad rösträtt och en allt starkare arbetarrörelse.

När vi kommer till 1935 års artikel i *Nordisk familjebok* är det O. Agerberg, byrådirektör i Statens egnahemsstyrelse, som för pennan. Här ser vi att egnahemsrörelsen blivit än mer etablerad och nya möjligheter tillkommit, till exempel att friköpa torp och lösa in arrendjordbruk.⁴⁴

Egnahemsrörelsen rörde i första hand och till den helt övervägande delen egna hem på landsbygden och den skapade mängder av nya jordägare. I anslutning till städerna byggs dock också egnahemsområden, med förebild dels från engelska trädgårdsstäder, dels de svenska småstäders utseende före industrialismen.⁴⁵

Ett typiskt egnahemsområde bestod av små friliggande enfamiljshus med relativt stora trädgårdar och i dem stora nyttoodlingar. Det var vanligt att samma arkitekt som ritat både området och husen också gjorde detaljerade ritningar för trädgårdarna, vilka indelades i rum genom spaljéer, trappor och/eller häckar. De innehöll också en närmast obligatorisk berså. Tyngdpunkten låg dock på nyttoodling, med ett stort antal fruktträd och bärbuskar av olika slag. Prydliga raka grusgångar band samman de olika delarna och gav prydnadskaraktär även till trädgårdar som nästan bara innehöll nyttoodlingar.⁴⁶

Trädgårdarna och kolonilotterna

Egnahemsrörelsen och de växande tätorterna leder fram till en stadsplanering där både trädgårdsstäder och koloniområden skapas. ”Under 1800-talets andra hälft anlades tusentals nya små och stora trädgårdar i hela landet”, konstaterar Anna Andréasson, i den utmärkta skriften *Trädgårdshistoria för inventerare*.⁴⁷

⁴⁴ *Nordisk familjebok*, bd 1, supplement, sp. 1084–1089, plus ett ej sidnumrerat blad med foton på egna hem byggda i olika delar av landet.

⁴⁵ Andréasson, Anna, *Trädgårdshistoria för inventerare*, CBM:s skriftserie 19, (Alnarp, 2007), s. 44.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 45.

⁴⁷ *Ibid.*, s. 16.

Utvecklingen med splittrade byar på landsbygden gav betydligt mer plats för trädgårdsanläggningar i anslutning till både torp och gårdar och i städerna blir en prydlig trädgård en statussymbol.⁴⁸

Husbehovsodlingen var fortfarande mycket vanlig, både bland bönder och torpare, men även stadsbor kunde ha några djur och en egen odling i stadens utkant. Med tiden blev innehållet i odlingarna allt mer varierat och nya typer av grönsaker, som sallad och rädisor, gjorde sitt intåg. Inte minst odlades dock mer frukt och bär, och då inte bara för egen konsumtion utan också för avsalu, ett bra sätt att tjäna lite extra pengar.⁴⁹

Odlandet av trädgårdsbär tog verklig fart när sockret blev allt överkomligare i pris och därmed möjligt att använda som konserveringsmedel. Prisförändringen hänger samman med att det exklusiva, importerade rörsockret ersattes av socker från sockerbeter. 1815 konsumerade svensken i snitt 0,5 kg socker per år – konsumtionen definitivt inte jämnt fördelad över befolkningen – för att till 1915 ha ökat till drygt 28 kg.⁵⁰ Numera (siffran från 2013) är vår direktkonsumtion visserligen bara cirka 8 kg socker per person och år, men lägger man till vår indirekta konsumtion kommer vi upp i hela 43 kg.⁵¹ Den markanta nedgången i direktanvändningen beror enligt rapporten sannolikt på att svenska hushåll numera inte använder lika mycket socker till inläggningar, saft, sylt och bakning.⁵² Alltså både en beteende- och konsumtionsförändring.

Att hushållningssällskapen tillhandahöll länsträdgårdsmästare, småningom trädgårdskonsulenter var ”af synnerligt stor betydelse för trädgårdsodlingens utveckling”, enligt signaturen C. G. D. i *Nordisk familjebok*.⁵³ Även Andréasson påpekar hushållningssällskapens betydelse, liksom skolträdgårdarnas och den roll dessa hade som karaktärsdanande verktyg; man ville att eleverna skulle växa upp ”till ordningsamma, skönhetsälskande och ekonomiskt medvetna människor”.⁵⁴ Redan i den första folkskolestadgan från 1842 står det att läraren bör undervisa om trädgårdsodling och även odla själv i anslutning till tjänstebostaden. Det här utvecklas alltmer, når sin topp under 1890-talet då 65 % av alla skolor hade någon form av skolträdgård, för att från och med 1950-talet marginaliseras i läroplanen och så småningom försvinna helt som skolämne.⁵⁵

⁴⁸ Ibid., s. 18.

⁴⁹ Ibid., s. 17.

⁵⁰ *Nordisk familjebok*, bd. 26, (Stockholm, 1917), sp. 216–228. Tabelluppgifter sp.225. Om sockerransonering införd 1916, under VKI ”Världskriget” sp. 227: 1 kg per person och månad, dock 2 kg i december, vilket ger 13 kg socker i direktkonsumtion. Det innebär att de fick i sig 15 kg till på något annat sätt, kanske via industriprodukter?

⁵¹ Lööv, Helena; Widell, Lars M.; Sköld, Olof, (2015) *Livsmedelskonsumtionen i siffror: Hur har konsumtionen utvecklats de senaste femtio åren och varför?* Jordbruksverket rapport 2015:15, s. 39. Detta är för övrigt intressant läsning, en väldigt tankeväckande rapport där man redovisar förändringar i livsmedelskonsumtionen under perioden 1960–2013, alltså lite drygt de utlovade 50 åren. Notis: s. 35 förändringen i frukt- och bärkonsumtion.

⁵² Ibid.

⁵³ *Nordisk familjebok*, bd 17, (Stockholm, 1912), sp. 193f., slagord ”Länsträdgårdsmästare”.

Bakom signaturen C. G. D. döljer sig den inte helt okände Carl G. Dahl, som för övrigt skriver i stort sett samtliga artiklar som rör trädgårdsodling och anläggning i *Nordisk familjebok*, (1904–1937). Mycket intressant och rolig läsning för den intresserade.

⁵⁴ Andréasson, (2007), s. 26.

⁵⁵ Ibid., s. 24–27.

Under sin glanstid bidrog hushållningssällskapens verksamhet och skolträdgårdarna dock till att inte bara idéer och kunskaper spreds, man delade även ut stora mängder fruktträd och bärbuskar, både i samband med rena utdelningskampanjer men även som priser i tävlingar och premier i skolan.⁵⁶ Man spred alltså bokstavligen trädgårdsodlingen över landet.

Statens järnvägar (SJ) hade också stor påverkan både inom arkitektur samt park- och trädgårdsanläggning. Parallellt med järnvägens anläggande uppförde SJ allt från enkla banvaktsstugor till stationer och stinsarnas tjänstebostäder i stationssamhällena. Alla bostäder försågs med typträdgårdar i lämplig storlek och utvalt växtmaterial, och då inte minst med fruktträd och bärbuskar. SJ låg till och med lite före koloniträdgårdsrörelsen, som jag strax återkommer till, med utarrendering av odlingslotter till sina anställda.⁵⁷

Till alla parker och tjänstebostadssträdgårdar behövdes dels mängder med växter, dels växter som passade för de olika klimatzonerna i samtliga järnvägsdistrikt, från norr till söder. SJ byggde upp ett helt system av egna plantskolor, och bedrev omfattande och ambitiös försöksodling för att ta fram klimatanpassat växtmaterial.⁵⁸ Cederpalm skriver att SJ med fog kunde sägas vara Sveriges största trädgårdsodlare, med en sammanlagd trädgårdsareal av över 1 000 hektar.⁵⁹ Under perioden 1925–1935 planterade man årligen ut över 2 000 fruktträd och 4 500 bärbuskar. Sammantaget från start uppgick det år 1935 till 80 000 fruktträd och 136 000 bärbuskar.⁶⁰ ”Just statsbanornas småträdgårdar torde, särskilt på nordliga breddgrader, hava spelat en i viss mån förebildlig roll för trädgårdsodlingens allmänna utveckling” skriver Cederpalm, och lyfter fram försöksodlingar för växtslag passande för olika breddgrader, bland annat försök med fruktträd ”ända uppåt Haparanda och Övertorneå”.⁶¹ Där hade de provat med Astrakan, vit och stor klar, Bergius, Charlamovsky, Klaräpple, Säfteholmsäpple, Transparente blanche och Wealthy, men tvingats konstatera att ingen av de kända sorterna var tillräckligt hårdiga för odling i övre Norrland.⁶²

I SJ:s odlingsföreskrifter gavs detaljerade anvisningar för hur de anställdas hemträdgårdar skulle planteras.⁶³ Var man extra skötsam kunde man få premier i form av träd, buskar, plantor eller frön.⁶⁴

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Cederpalm, Enoch, ”Statens järnvägar som pionjär för trädgårdsodlingen”, i Sunesson, Nils (Red.), *Trädgårdsodlingen i Sverige: Hyllningsskrift tillägnad Carl G. Dahl på sextioårsdagen den 17 juni 1935*, (Stockholm, 1935), s. 318–325.

Även Andréasson, (2007), s. 31.

⁵⁸ Cederpalm, (1935), s. 319ff. Andréasson, (2007), s. 31.

⁵⁹ Cederpalm, (1935), s. 322. Fördelningen var cirka 325 hektar vid stationer och hållplatser, 300 hektar vid bostadshus (utom banvaktsstugor), 350 hektar vid banvaktsstugor samt omkring 70 hektar till kolonilotter.

⁶⁰ Cederpalm, (1935), s. 322.

⁶¹ Ibid., s. 323.

⁶² Ibid.

⁶³ Andréasson, (2007), s. 31.

⁶⁴ Cederpalm, (1935), s. 324.

Kolonirörelsen börjar, precis som egnahemsrörelsen, med flera olika initiativ. Sveriges allra första koloniområde, Pildammsparken, anlades i Malmö 1895, men det fanns även privata initiativ, bland annat i Stockholm, till arrendering av jordbruksmark som delades upp i mindre odlingslotter.⁶⁵

I Stockholm drog Anna Lindhagen, efter att ha inspirerats av koloniområden hon sett i Köpenhamn, igång en mer omfattande rörelse genom att 1904 arrendera mark till koloniområden i Stadshagen och vid Värtan – och i ännu högre grad genom att bilda Föreningen koloniträdgårdar i Stockholm 1906.⁶⁶ Stockholms stadsfullmäktige övertog 1921 den övergripande förvaltningen av verksamheten, vars ärenden sedan sköttes av ett för detta särskilt tillsatt trädgårdskoloniråd.⁶⁷ Rådet hade 1924 tillsyn över 45 koloniområden till en sammanlagd areal av drygt 170 hektar, vilket måste betraktas som en kraftig expansion.⁶⁸ Fullt begripligt att staden ville ta kontroll över detta.

Kommunerna har stor makt över förutsättningarna för koloniområden, något Koloniträdgårdsförbundet tog hänsyn till i sitt arbete.⁶⁹ Det fanns också restriktioner för hur man fick odla, till exempel skulle det vara viss variation. Kolonisterna odlade gärna mest potatis, men även andra rotsaker, grönsaker, frukt och bär.⁷⁰

Det ökade intresset för trädgårdsodling skapar grunden för diverse tidskrifter, utställningar, tävlingar och odlingssällskap, vilket i sin tur ökade efterfrågan på fröer och nya växter.

Handeln med frukt och grönt ökade i takt med att stadsbefolkningen växte och självhushållningen minskade.⁷¹ De förbättrade kommunikationerna spelade stor roll för att göra denna handel möjlig. Det blev med tiden allt vanligare att man på landsbygden skaffade sig extra inkomster genom att odla för försäljning på torget i närmaste samhälle och trädgårdsmästare drev ofta kommersiella privatägda handelsträdgårdar.⁷²

Det ökade intresset för trädgårdsodling i kombination med den utökade näringsfriheten, det mer spridda jordägandet, urbaniseringen och de nya transportmöjligheterna, och även importstoppen under världskrigen, är som jag ser det den kombination av faktorer som skapar förutsättningarna för den stora expansionen inom svensk trädgårdsodling från sent 1800-tal fram till 1950-talet.

⁶⁵ Nolin, Catharina, "Koloniträdgårdsrörelsen i Stockholm – dess förutsättningar och uppkomst vid 1900-talets början", ur *Stadens odlare*, Nordiska museets och Skansens årsbok 2003, (Stockholm, 2003), s. 12.

⁶⁶ *Nordisk familjebok*, bd 14, (Stockholm, 1911), sp. 590, "Koloniträdgårdar" Bergquist, Magnus, "Gränslandet – kolonirörelsen som idé och praktik", ur *Stadens odlare*, Nordiska museets och Skansens årsbok 2003, (Stockholm, 2003), s. 82–122 samt Nolin, s. 9–39.

⁶⁷ *Nordiska familjebok*, bd 36, (Stockholm, 1924), sp. 1100, "Koloniträdgårdar".

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ Thorin, Leif, "Koloniträdgårdsrörelsen – en hundraårig folkrörelse med framtiden för sig", ur *Stadens odlare*, Nordiska museets och Skansens årsbok 2003, (Stockholm, 2003) s. 123–150.

⁷⁰ Nolin, s.32f.

Nilsson, Kenneth och Nordwall, Ingrid, *Koloniträdgården: Odlarglädje, stugliv och praktiska tips*, (Stockholm, 2004), s. 11–13.

⁷¹ Andréasson, s. 23.

⁷² *Ibid.*

När några av dessa faktorer ändras ändras också förutsättningarna.

När vi kommer in i 1960-talet blir trädgårdsodlingsbranschen allt mer konkurrensutsatt genom import, staten gynnar aktivt storskalig produktion och motarbetar småskalig, och Sveriges befolkning får dessutom allt bättre levnadsvillkor. Genom den ökande välfärden efter andra världskriget ändrar sig både våra behov och våra ideal.

Lena Larsson, inredningsarkitekt och den som myntade köp-slit-släng (senare förvanskat till slit och släng), och Gunnar Martinsson, svensk trädgårdsarkitekt med världsrykte, ger 1963 ut boken *Mitt hem och min trädgård*.⁷³ Boken är främst inriktad på inrednings- och trädgårdsarkitektur i en stil som bryter mot den rådande traditionen, från gammaldags till modernt lättskött. Funktionalism och modernitet är bokens grundideal. Under rubriken ”Nyttoträdgården” kan vi läsa följande iakttagelse:

Bara för något tiotal år sedan kunde man väl knappast tänka sig att anlägga en egnahemsträdgård utan att plantera ett ganska stort antal fruktträd och bärbuskar. Trädgården var för många i första hand en odling av nyttigheter för att minska hushållsutgifterna.

I dag är läget ett annat. Det lönar sig nog ganska dåligt att odla grönsaker i hemträdgården. I handeln finns billigare och bättre. Odling av frukt måste också ske med försiktighet. De flesta höstar översvämmas marknaden av frukt. I nybyggda småhus finns i allmänhet inga riktiga förvaringsutrymmen, och möjligheterna att sälja frukt är små. Säljs den till musterierna blir priset 15–20 öre kilot. Man skall alltså inte plantera fler träd än att familjen kan äta upp skörden. För att kunna beräkna rätt antal fruktträd måste man veta att en vuxen person med egen trädgård konsumerar ca 50 kg frukt per år konserverna inräknade. Ett äpple- eller päronträd lämnar ungefär 30 kg frukt per år, plommon och körsbär ungefär 20 kg. Mer än två fruktträd per hushållsmedlem bör man således inte ha.

Fruktträden är inte enbart matnyttiga – de är samtidigt prydnadsträd av rang med sin blomning och sina frukter. Många gamla fruktträd med härligt knotiga grenar och stammar har så stort skönhetsvärde att de bör behandlas i första hand som prydnadsträd. Visserligen blir skörden sämre, men kan inte skönheten vara värd några äpplen?⁷⁴

Lena Larsson och Gunnar Martinsson står utan uppdelning som författare till boken, men jag tror att vi tryggt kan förlita oss på att det är Gunnar Martinsson som skriver de texter som handlar om praktisk odling.

I citatet ovan är det intressant att se hur många fruktträd som anses vara lagom i en modernt nedbantad fruktträdgård. Dessutom borde den logiska slutsatsen i det sista stycket om trädens skönhetsvärden vara att träden inte bör sågas ned, men här glider skribenten som en självklarhet över till att sätta skönhetsvärdena mot

⁷³ Larsson, Lena och Martinsson, Gunnar, *Mitt hem och min trädgård*, (Stockholm, 1963).

⁷⁴ Ibid., s. 526. Priset på frukt skulle i dagens penningvärde motsvara 1,68–2,24 kr kilot, enligt SCB:s prisomräknare. Som en liten jämförelse betalar Katarina Holmberg, som driver Norrtelje musteri, i dag 4 kr kilot, om frukten är i fint skick.

uppoftandet av en potentiellt större skörd, vilket därmed ses som det naturligt eftersträvansvärda.

Lite längre fram, under rubriken ”Köksträdgården”, läser vi återigen att det är både enklare och billigare att köpa sina grönsaker än att odla dem, inte minst på grund av bristen på lämpliga förvaringsutrymmen i moderna bostäder. Praktiskt och klokt, alla förslag försedda med sakkunniga anvisningar. Allt eftersom övergår dock texten sedan till en närmast paradisk beskrivning av en köksträdgård, med ett matjordsdjup på minst 40 cm, pryddligt ordnade redskap, odlingsängar fyllda av frodigt växande grönsaker i raka rader och utan ogräs, allt i ett soligt och lugnt läge med spaljerat vin, persikor och fina päronsorser.

De här styckena i boken – som i sin helhet verkligen tydligt och klart hyllar modernitet och funktionalism – visar att våra normer och ideal ofta är sammansatta. De här, lite lätt dubbla budskapen, ger en bra bild av något som jag tror att många av oss känner igen, att det praktiska må vara hur praktiskt det vill, men att viljan till odling och upplevelsen av trädgårdens många kvalitéer ändå gör trädgårdsodlingen väl värd besväret.

Privat trädgårdsodling sker antingen i en trädgård i anslutning till odlarens bostad eller på en koloni- eller annan odlingslott i närområdet, som odlaren kan gå eller åtminstone cykla till. Det jag menar med en produktiv trädgård är en som gör sin innehavare helt eller delvis självförsörjande på vissa, i några fall alla trädgårdsprodukter. Utöver dessa direkta vinster kan man anföra andra viktiga funktioner som fritidsodlingen har i samhället, samtliga mer eller mindre omöjliga att mäta i pengar. Fritidsodlingen bidrar till folkhälsan, genom motion och rekreation, samt konsumtion av närodlade trädgårdsprodukter. Miljömässigt bidrar den bland annat till den biologiska mångfalden, syreproduktion och bättre vattenavrinning och tillför dessutom samhället estetiska värden. Odling är i sig också en pedagogisk resurs genom att den ger utövaren ökad förståelse för naturen och ekologiska samband.⁷⁵

Odling, skörd, förädling och lagring, kräver plats, redskap, funktionella lokaler och kompetens hos befolkningen. Det som behövs är odlingsyta, växtmaterial, inte minst i form av fruktträd och bärbuskar, och odlingskompetens. Att privata trädgårdsodlingar utgjorde ett inte oväsentligt inslag i befolkningens livsmedelsförsörjning till exempel under de båda världskrigen och även under 30-talets depression, råder det inget tvivel om.

Varför man inte tittat på den privata trädgårdsodlingen som tillgång för samhället i stort, till exempel som en del av Sveriges krisberedskap, och då i synnerhet av vår livsmedelsberedskap, vet jag inte. Den numera så tydligt uppdragna gränsen mellan å ena sidan kommersiell odling och fritidsodling å den andra spelar nog in i sammanhanget. Fast det skulle inte förvåna mig om det helt enkelt beror på att man inte sett till helheten – var för sig är ju våra trädgårdar och odlingslotter påfallande små produktionsenheter. Tillsammans utgör de dock en allt annat än obetydlig tillgång.

⁷⁵ Björkman, Lise-Lotte, Fritidsodlingens riksorganisation, *Fritidsodlingens omfattning i Sverige*, SLU, rapport 2012:8, (Alnarp, 2012), s. 7.

Men vad och hur mycket rör det sig om då?

Det svårt att få fram statistik för trädgårdsodling, det konstaterar redan Ernst Höijer och Nils Sonesson i sina respektive bidrag i festskriften till Carl G. Dahls 60-årsdag.⁷⁶ Båda innehåller intressant statistik som jag dock i ett tidigt stadium med sorg ansåg som omöjlig att använda, eftersom den blandar uppgifter om privatträdgårdar med jordbruk. Efter att ha satt mig in i den effekt egnasträvandena haft på Sveriges småjordbruks-, bostads- och trädgårdsstruktur förstår jag det fullt rimliga i detta upplägg. Det som omöjliggör en rak jämförelse mellan dåtid och nutid beror på att strukturen har ändrat sig. Då var det en glidande skala från kolonilotter via trädgårdar till både mycket små och mycket stora kommersiella odlingar, där de privata odlingarna rätt ofta var åtminstone halvkommersiella. I dag finns det väldigt få små kommersiella odlare och plantskolor i bruk, och fritidsodlade ytor räknas inte alls med i statistiken.

Lise-Lotte Björkman beskriver i rapporten *Fritidsodlingens omfattning i Sverige* gränsen mellan husbehovsodling och yrkesodling som ”diffus” fram till 1950-talet.⁷⁷ Fram till dess var det ungefär samma odlingsmetoder, växtslag och sorter som användes och kraven på kvalitet, hållbarhet, transporttålighet och liknande var också de ungefär desamma för båda grenarna. Efter andra världskrigets slut har utvecklingen för yrkesodling respektive fritidsodling i ökande grad gått skilda vägar. Medan yrkesodlingen i hög grad mekaniserats, specialiserats och blivit beroende av särskilda växtsorter och insatsvaror anpassade till yrkesodling, har privat husbehovsodling kraftigt minskat, till förmån för annan användning av trädgårdsytorna.⁷⁸

Men åter till Höijer, som alltså beklagar att hans siffror inte är exakta, men icke desto mindre har både en detaljerad tabell över areal för trädgårdsväxter och en annan över antalet fruktträd inom varje län (och för Stockholms stad) för år 1932.⁷⁹ Fruktträden är uppdelade i äppel-, päron-, körsbärs- och plommonträd, dessutom en sammanräknad total samt antalet utslaget både per hektar trädgårdsareal respektive per 100 invånare. För hela riket beräknades arealen för odling av trädgårdsväxter (inklusive fruktträd) vara 35 944 hektar, och det sammanlagda antalet fruktträd 7 227 732 stycken, men Höijer reserverar sig för att de inlämnade uppgifterna som ligger till grund är ofullständiga och träden antagligen betydligt fler än så.⁸⁰ I 1927 års jordbruksräkning fanns det sammanlagt cirka 7,5 miljoner fruktträd, och en så omfattande minskning på bara ett fåtal år bedöms av både Höijer och Sonesson som orimlig.⁸¹ Sonesson noterar bland annat att det under perioden 1930–1931 i snitt sålts 798 100 fruktträd per år, varav cirka 600 000 per år i form av färdiga fruktträd, och

⁷⁶ Höijer, Ernst, ”Några statistiska uppgifter om trädgårdsodlingen i Sverige”, i Sunesson, Nils (Red.), *Trädgårdsodlingen i Sverige: Hyllningsskrift tillägnad Carl G. Dahl på sextioårsdagen den 17 juni 1935*, (Stockholm, 1935), s. 179–188.

Sonesson, Nils ”Försök till beräkning av trädgårdsodlingens produktionsvolym”, i Sunesson, Nils (Red.), *Trädgårdsodlingen i Sverige: Hyllningsskrift tillägnad Carl G. Dahl på sextioårsdagen den 17 juni 1935*, (Stockholm, 1935), s. 189–203.

⁷⁷ Björkman, s. 8.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Höijer, s. 180f.

⁸⁰ Ibid., s. 180ff.

⁸¹ Ibid., s. 182. Sonesson, s. 190.

kommer småningom fram till att en mer sannolik siffra för antalet fruktträd torde vara cirka 8,6 miljoner, och hela fruktskörden torde då vara cirka 140 miljoner kilo, värd cirka 63 miljoner kronor – vilket skull motsvara knappt 2,1 miljarder i dagens penningvärde.⁸² För bär resonerar han sig fram till en sammanlagd årsskörd på cirka 64 miljoner kilo, värd cirka 32 miljoner kronor – motsvarande knappt 1,1 miljarder i dag.⁸³ Att fruktträden lyfts fram så mycket som de gör av både Höijer och Sonessons ser jag som ett tecken på en hög värdering av dessa.

Höijer har, förutom tabellerna som nämns ovan, också en tabell över trädgårdsodlingens koncentration kring vissa större städer, denna tabell omfattar fyra fullmatade sidor.⁸⁴ Tabellernas siffror kommer från 1932 års jordbruksräkning som, i likhet med både tidigare och senare jordbruksräkningar, utförts av Statistiska centralbyrån på uppdrag av Kungl. Maj:t.⁸⁵ Även de underliggande uppgifterna för ytmått anser dock både Höijer och Sonesson vara besvärande otillräckliga.⁸⁶ Bådas texter är i sig intressanta, men på grund av deras synpunkter angående tillförlitligheten väljer jag dock att inte dra några vittgående slutsatser angående jämförelser mellan förr och nu.

Detta känns ännu mer befogat eftersom inte heller dagens siffror är särskilt säkra. Enligt beräkningar från KSLA 2001 rör sig dock den sammantagna ytan av Sveriges trädgårdar och kolonilotter om cirka 300 000 hektar odlingsyta, vilket kan översättas till sex gånger Skånes sockerbetsareal.⁸⁷ Enligt FOR rör det sig om 320 000 hektar, vilket motsvarar hela Blekinges yta.⁸⁸ FOR lutar sig troligen mot samma underlag som Björkman, som dock ger en mer detaljerad och nyanserad bild; hon uppskattar visserligen också den totala ytan till 320 000 hektar, men skriver att ”hälften av arealen kan antas ha bra förutsättningar för odling”.⁸⁹ Om resten har sämre eller inga förutsättningar för odling framgår inte.

Enligt Björkman har Sverige drygt 2,6 miljoner trädgårdar, varav mer än 1,9 miljoner ligger i anslutning till villor och andra småhus, 675 000 hör till fritidshus medan över 50 000 utgörs av kolonilotter. Av Sveriges cirka 4,6 miljoner hushåll beräknas ungefär hälften bo i småhus med tillgång till trädgård, det vill säga omkring 5,5 miljoner människor. Enligt Björkman skall ”70 procent

⁸² Sonesson, s. 190–193. Han räknar då med 100 miljoner kg äpple, 25,2 miljoner kg päron, 9,9 miljoner kg körsbär och 6,6 miljoner kg plommon. För dagens penningvärde har jag använt SCB:s prisomräknare.

⁸³ Sonesson, s. 193 och 196. Han räknar med 21 miljoner kg vinbär, 9 miljoner kg krusbär, 10 miljoner kg hallon och 24 miljoner kg jordgubbar. För dagens penningvärde har jag även här använt SCB:s prisomräknare.

⁸⁴ Höijer, s. 183–186.

⁸⁵ Statistiska centralbyrån, Jordbruksräkningen 1932, (Stockholm, 1936). Och den som undertecknar det svar till ”KONUNGEN”, som inleder den 469-sidiga rapporten, heter – Ernst Höijer.

⁸⁶ Sonesson, bland annat på s. 200.

⁸⁷ Eriksson, Tord, (Red.), *Fritidsodlingens och stadsgrönskans samhällsnytta: seminarium den 3 oktober 2001*, Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, (Stockholm, 2001), s. 7.

⁸⁸ Fritidsodlingens riksorganisation, hemsida: [Siffror & fakta om svensk fritidsodling - FOR - Fritidsodlingens riksorganisation](#) (2021-10-01), under ”Om oss” respektive ”Siffror och fakta”.

⁸⁹ Björkman, s. 7. Hon noterar i det sammanhanget också att ”[a]ntalet trädgårdar har ökat med omkring 130 000 och trädgårdsarealen med 20 000 hektar de senaste tolv åren” vilket gör att hennes och KSLA:s beräkningar överensstämmer med varandra; KSLA:s siffror är ju från 2001.

av befolkningen – eller 6,6 miljoner invånare – ha möjlighet att odla i anslutning till småhus, fritidshus eller på kolonilott”.⁹⁰

Så vad kan vi då dra för slutsatser av dessa olika och mer eller mindre osäkra uppgifter? Några direkta, matematiska jämförelser mellan förr och nu är det som sagt knappast meningsfullt att göra, den saken är klar. Men oavsett om måttet på privat trädgårdsodlingsyta i Sverige motsvarar hela Blekinge eller bara drygt halva Blekinge – och i så fall, för att tala med KSLA, en yta som är tre istället för sex gånger så stor som Skånes betodlingsyta – kan vi i alla fall konstatera att det rör sig om ett rejält stycke trädgårdsodlingsmark.

Odlandet på den är också mer eller mindre i full gång, och dessutom är den, med infernalisk precision, placerad i omedelbar närhet till de ställen där människor bor. Jag är helt överens med Björkman i hennes slutsats att fritidsodlingen ”utgör en betydande reservkapacitet för livsmedelsproduktion i en krissituation”.⁹¹

Vad äter vi och vad odlar vi?

Trots att konsumtionen av frukt och grönt ökat kraftigt under de senaste femtio åren uppfyller vi fortfarande inte Livsmedelsverkets rekommendation om att äta minst 500 gram frukt och grönsaker om dagen. Direktkonsumtionen av grönsaker är i dag cirka 58 kg per år, vilket motsvarar cirka 160 gram per dag. Vi äter också cirka 70 kg frukt om året, motsvarande cirka 200 gram per dag.⁹² Fördelningen mellan konsumtionen av olika frukter har ändrat sig kraftigt: från att ha ätit mycket äpplen och päron har vi i hög utsträckning övergått till mer citrusfrukter och framförallt mer bananer, kiwifrukt, avokado och liknande.⁹³ Den fruktkonsumtion som ökar rör importerade produkter. Äpplen och päron kan givetvis också vara importerade, men dessa fruktsorter kan vi producera själva, vilket också sker.

De vanligaste enskilda grödorna som över hälften av svenska folket odlar privat är äpple, vinbär och rabarber, i större eller mindre mängd. Viktmässigt är de största grödorna äpple, vinbär och potatis. Konsumtionen av de egna produkterna motsvarar cirka 9 % av den totala konsumtionen av motsvarande produkter i landet, vilket Björkman anger som en något mindre andel än i slutet av 1990-talet.⁹⁴ Mest konsumerat som färska produkter är äpplen, potatis, tomater, plommon, sallad och rabarber.⁹⁵ Vilket torde innebära att det mesta av trädgårdsbären används till konserver av olika slag.

⁹⁰ Björkman, s. 7.

⁹¹ Björkman, s. 7.

⁹² Lööf, m.fl., s. 34. Här noteras också att rekommendationerna avser ätlig del medan konsumtionsstatistiken avser inköpt vara, som alltså inkluderar exempelvis skal och kärnor.

⁹³ Ibid., s. 35.

⁹⁴ Björkman, s. 7. Björkman skriver ”något mindre än för 15 år sedan”.

⁹⁵ Ibid.

Enligt Björkman har fritidsodlingen potential att producera uppemot 700 000 ton ätliga grödor per år, till ett värde av cirka 30 miljarder kronor. Av denna kapacitet tas bara omkring 20 % tillvara och konsumeras av fritidsodlarna.⁹⁶

Att mycket går till spillo är tråkigt, och jag gissar att det största svinnet kommer från de redan etablerade fruktträden och bärbuskarna samt rabarbern vilka är så att säga självproducerande. Andra grödor, som man behöver så eller plantera varje säsong, är man troligen mer benägen att också skörda och äta upp.

Bilden av den stora icke tillvaratagna delen av skörden är dock tack och lov inte entydig. Dels är odling i ropet, allt fler intresserar sig både för odling och förädling. Dels finns flera mer eller mindre organiserade initiativ för att ta vara på överflödig produktion. Många trädgårds- och kolonilottsodlare sätter ut ”var så god”-lådor till förbipasserande att förse sig ur, mustning har blivit mycket populärt och slukar stora delar av frukt- och då framför allt äppelskörden, företag som Palla, som erbjuder sig att skörda det man själv inte behöver och erbjuder insatser från trädgårdsmästare och pomolog i gengäld, samt Fruktstereo, som även de tar hand om överproduktion som de använder till framställning av cider, är några trevliga exempel.⁹⁷

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Palla, hemsida: [Palla – Härlig äppelmust från grannens trädgård](#), (2021-10-29). Nypelius, Mikael och Sjöström, Karl, *Ciderrevolution!: Din DIY-guide till cider & pét-nat*, (Stockholm, 2019), s.4f. och 23–26.

Avslutande diskussion

Som jag ser det behöver vi börja att helt enkelt ta med svensk fritidsodling, i trädgårdar och kolonilotter, i Sveriges arbete med livsmedelsberedskap.

Vi har sedan länge insett att jordbruksmark inte bara är en ändlig, utan också en på många sätt hotad resurs och det finns lagstiftning som är avsedd att skydda den. Påfallande ofta offras dock både trädgårdar och jordbruksmark till förmån för andra intressen. Kolonilotter ligger på arrenderad mark. Det gör det lättare att bestämma reglerna för deras användning, på ont och gott – på samma sätt som kommunen kan se till att ytan verkligen används till odling kan den också med ett pennstreck utplåna ett helt område, om man anser att annan verksamhet är viktigare på platsen. När det gäller privatägda trädgårdar kan man visserligen exproprieras sådana, men ägaren har långt mycket mer makt över sin trädgård än kolonisten över sin lott. Även detta är dock på ont och gott; många trädgårdar görs i dag ”lättskötta” genom att etablerade eller möjliga odlingsytor hårdgörs, förvandlas till badbassänger eller däckas över. Överdäckningarna bör rimligtvis kunna tas bort vid behov, men en hårdgjord yta kan knappast göras odlingsbar igen.

Ur livsmedelsberedskapssynpunkt borde både arealen produktiva trädgårdar och stadsnära jordbruksmark dels inventeras noga, dels ges ett extra starkt skydd, just på grund av att de både är klara för odling och för att de ligger nära eller i direkt anslutning till där människorna bor. Transportsträckorna från producent till konsument är här mer eller mindre obefintliga, och därmed mindre drivmedelsberoende. Kan professionell odling upprätthållas är det bra. Behöver man istället omvandla jordbruksmarken till något mer kolonilottliknande är närheten mellan odlare och lotterna av avgörande betydelse för att odling över huvud taget skall kunna bedrivas.

För att både få grepp om och skydda resursen produktiv fritidsodlingsmark borde alla kommuner både sätta upp tydliga mål för mängd odlingsyta inom kommunen samt göra inventeringar av vad som redan finns. Detta borde kunna göras inom kommunernas grönplaner. Kommunernas detaljplaner bör också kunna utformas så att denna typ av mark skyddas. På kommunal nivå borde alltså trädgårdsodlingens nyttor tas med i planärenden. Det gäller faktiskt både i förhållande till krisberedskap som i det nödvändiga arbetet med att anpassa samhället till klimatförändringarna och att värna den biologiska mångfalden.

Jag förstår att det finns problem med att styra över vad privatpersoner får göra med sin privatägda tomtmark, men att i detaljplaner till exempel lägga in spärrar mot att trädgårdstomter styckas av för förtättningsbyggnation, helst också mot olika typer av hårdgörande, borde vara en framkomlig väg. På samma sätt skulle kommunerna kunna ha statliga krav på sig att avsätta mark för kolonilotter, alternativt mål för areal fritidsodlingsyta.

De siffror som KSLA och FOR tagit fram över hur mycket produktiv privat trädgårdsmark vi har i Sverige är som sagt ungefärliga och utvecklingen på området därmed också svår att följa. Att göra trädgårdsmarken till en inventerad resurs, både till omfång och åtminstone grovt beräknat till innehåll, det vill säga

av bärande träd och buskar samt trädgårdsland, borde dock både vara genomförbart och av intresse, liksom att övervaka hur denna värdefulla resurs förvaltas. Det borde vara av intresse på samma sätt och av samma skäl som vi bevakar utvecklingen av landets jordbruksmark.

Att en andel av befolkningen har kompetens för att odla, kunskap om trädgårdsarbete, är också det en beredskapstillgång. Att underlätta för och uppmuntra till fritidsodling är en mycket billig beredskapsåtgärd. Ett stort intresse för närodlat mat och egen odling finns glädjande nog. Vi bör ta vara på intresset och skapa odlingsmöjligheter för så många som möjligt. Den som odlar förstår sambanden och hur mycket arbete som ligger bakom en produktiv trädgård. Den som odlar sätter värde och tar vara på trädgårdens produkter.

Nyttan med den privata trädgårdsodlingen är mångfaldig, och i stort sett den samma nu som förr. Produktiva trädgårdar och kolonilotter bidrar till odlarnas hälsa genom fysisk aktivitet och fina, närproducerade livsmedel, men också till den biologiska mångfalden, produktion av syre, tillgång till markytor med ofta god vattenavrinningsförmåga, och förutom dessa mer praktiska nyttor även med estetiska värden och psykiskt välbefinnande. Att detta ger mångahanda vinster både på individ-, grupp- och samhällsnivå torde vara uppenbart.

På landsbygden finns så gott som alltid både beredskap och resurser för folk att klara sig själva i de där, av MSB stipulerade 72 timmarna, och det borde heller inte vara något problem om de förlängs till en vecka. I stadsmiljöerna ser det annorlunda ut. Jag tror mig tryggt kunna lova att de allra flesta invånare i storstadsmiljö knappt skulle klara sig ens ett dygn på egen hand, visserligen beroende på vilken typ av kris det handlade om och under vilken årstid den inträffade.

Personligen tror jag att ett någorlunda stort och aktivt vidmakthållet inslag av low tech-lösningar i samhället är en viktig tillgång. Det gäller egentligen en mängd olika saker, men om jag nu håller mig till livsmedelsberedskap är det: odlingsmöjligheter, lokalt befintlig odlingskompetens, etablerade trädgårdar och kolonilotter i något slags lämplig proportion till platsens befolkningsstorlek, samt förvarings- och förädlingsmöjligheter, och givetvis lokal kompetens även på dessa områden. Finns detta har man möjlighet till en flygande start för lokal livsmedelsförsörjning. Lokal tillgång till kompetent folk innebär också potential till att snabbt skala upp verksamheterna genom utbildning och rådgivning.

På samma sätt som Röda Korset, Blå Stjärnan och Svenska brukshundklubben med flera finns med i diverse krisberedskapsplaner bör Sveriges olika odlarföreningar, såsom Riksförbundet svensk trädgård och Fritidsodlingens riksorganisation, liksom Hushållningssällskapens Förbund göra det. Bärande träd hör till de växter som har längst ledtid för leverans av produkt, vilket gör att Sveriges Pomologiska Sällskap utan tvekan också bör vara intressant. Om det finns något motsvarande forum för odling av nötter har jag inte lyckats ta reda på, men finns det något sådant gäller det samma även för dem. Föreningarna utgör nätverk som redan finns utbredda just där de behövs.

Vilka kriser som kommer att inträffa och vilka insatser som kommer att behövas vet vi inte. Det är krisberedskapens stora utmaning. Att vi människor kommer att behöva mat vet vi dock. Om vi alltså ser till att ha ett lite lagom stort, lokalt inslag av low tech-lösningar vad gäller möjlighet till odling, lagring och eventuell förädling av livsmedel runt om i landet skapar vi en mycket önskvärd riskspridning. Detta som motvikt både till våra hög-rationaliserade och -mekaniserade jordbruk, vilket är helt beroende av importerade drivmedel och insatsvaror, och de minst lika ömtåliga distributionskedjorna för våra livsmedel. Kostnaden blir låg, vinsten stor.

Att starta upp resursen fritidsodling från scratch skulle vara om inte omöjligt så åtminstone ett gigantiskt åtagande. Men det behövs ju inte, resursen finns ju redan. Varför inte både synliggöra och tillvarata dess potential?

Etablerade produktiva trädgårdar och odlingslotter i full drift, med trädgårdsland, bärande träd och buskar, skötta av kunniga odlare. Det är en stor tillgång under normala förhållanden, ännu större i händelse av krig eller kris. Vi har all anledning att bevara och öka möjligheterna till självhjälp i form av god tillgång till odlingsmöjligheter.

Källförteckning

Andréasson, Anna, *Trädgårdshistoria för inventerare*, CBM:s skriftserie 19 (Alnarp, 2007).

Bergquist, Magnus, ”Gränslandet – kolonirörelsen som idé och praktik”, ur *Stadens odlare*, Nordiska museets och Skansens årsbok 2003, (Stockholm, 2003), s. 82–122.

Björkman, Lise-Lotte, Fritidsodlingens riksorganisation, *Fritidsodlingens omfattning i Sverige*, SLU, rapport 2012:8, (Alnarp, 2012).

Cederpalm, Enoch, ”Statens järnvägar som pionjär för trädgårdsodlingen”, i Sonesson, Nils, (Red.), *Trädgårdsodlingen i Sverige: Hyllningsskrift tillägnad Carl G. Dahl på sextioårsdagen den 17 juni 1935*, (Stockholm, 1935), s. 318–325.

Eriksson, Tord, (Red.), *Fritidsodlingens och stadsgrönskans samhällsnytta: seminarium den 3 oktober 2001*, Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, (Stockholm, 2001).

Fritidsodlingens riksorganisation, hemsida: [Siffror & fakta om svensk fritidsodling - FOR - Fritidsodlingens riksorganisation](#) (2021-10-01).

Höijer, Ernst, ”Några statistiska uppgifter om trädgårdsodlingen i Sverige”, i Sonesson, Nils, (Red.), *Trädgårdsodlingen i Sverige: Hyllningsskrift tillägnad Carl G. Dahl på sextioårsdagen den 17 juni 1935*, (Stockholm, 1935), s. 179–188.

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien (KSLA), ”Sveriges livsmedelsberedskap från jord till bord”, seminarium och webinarium, (2021-10-28).

Larsson, Lena och Martinsson, Gunnar, *Mitt hem och min trädgård*, (Stockholm, 1963).

Lööv, Helena; Widell, Lars M. och Sköld, Olof, (2015) *Livsmedelskonsumtionen i siffror: Hur har konsumtionen utvecklats de senaste femtio åren och varför?* Jordbruksverket, rapport 2015:15, (2015).

Nilsson, Kenneth och Nordwall, Ingrid, *Koloniträdgården: Odlarglädje, stugliv och praktiska tips*, (Stockholm, 2004).

Nolin, Catharina, ”Koloniträdgårdsrörelsen i Stockholm – dess förutsättningar och uppkomst vid 1900-talets början”, ur *Stadens odlare*, Nordiska museets och Skansens årsbok 2003, (Stockholm, 2003), s. 9–39.

Nordisk familjebok, (Stockholm, 1904–1937).

Nypelius, Mikael och Sjöström, Karl, *Ciderrevolution!: Din DIY-guide till cider & pét-nat*, (Stockholm, 2019).

Palla, hemsida: [Palla – Härlig äppelmust från grannens trädgård](#), (2021-10-29).

SCB [Prisomräknaren \(scb.se\)](#), (2021-09-03).

Sonesson, Nils, "Försök till beräkning av trädgårdsodlingens produktionsvolym", i Sonesson, Nils (Red.), *Trädgårdsodlingen i Sverige: Hyllningskrift tillägnad Carl G. Dahl på sextioårsdagen den 17 juni 1935*, (Stockholm, 1935), s. 189–203.

Statistiska centralbyrån, Jordbruksräkningen 1932, (Stockholm, 1936).

Svensson, Jerry och Moreau, Ann, *Ängar*, Statens jordbruksverk, (2012), serie: "Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet", s. 6–10.

Thorin, Leif, "Koloniträdgårdsrörelsen – en hundraårig folkrörelse med framtiden för sig", ur *Stadens odlare*, Nordiska museets och Skansens årsbok 2003, (Stockholm, 2003), s. 123–150.

Försörjningsberedskap

Blom, Sofia (Red.), *Hållbara livsmedelssystem – Definition, pågående initiativ och förslag på åtgärder*, (2021:3).

Burman, Camilla; Johansson, Sara; Davelid, Andreas, *Utvärdering och uppföljning av livsmedelsstrategin – årsrapport år 2020*, Jordbruksverket, rapport 2020:3, (2020).

Engqvist, Jannes och Wennerström, Marcus, *SRSA: sektorsövergripande risk och sårbarhetsanalys En metodutveckling med utgångspunkt i livsmedelskedjan*, Livsmedelsverket, (2015).

Eriksson, Camilla, *Livsmedelsproduktion ur ett beredskapsperspektiv: Sårbarheter och lösningar för ökad resiliens*, MSB1223, SLU Future Food reports:1, (2018).

Försvarsdepartementet, *Motståndskraft: Inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret 2021–2025* (Ds 2017:66), (2017).

Granvik, Madeleine och Larsson, Anders, *Kommunens arbete med jordbruksmarkens värden – ett stödverktyg*, Jordbruksverket, (2015).

Jordbruksverket och Livsmedelsverket, *En robust livsmedelsförsörjning vid kriser och höjd beredskap: Åtgärder och arbetsformer som stärker förutsättningarna*, Jordbruksverket, rapport 2021:5, (2021).

Livsmedelsverket, [Krisberedskap och civilt försvar \(livsmedelsverket.se\)](#) (2021-09-08).

Ljungström, Viktor och Svensson, Åke, *Exploatering av jordbruksmark 2016–2020*, Jordbruksverket, rapport 2021:08, (2021).

Molin, Lena och Östensson, Malin, *Förutsättningar för livsmedelsberedskap på kommunal nivå*, En studie genomförd på uppdrag av Livsmedelsverket, FOI-R--4109--SE (2015).

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, *Om krisen eller kriget kommer: Viktig information till Sveriges medborgare*, MSB1186, (2018).

Stenérus Dover, Ann-Sofie och Ingemarsdotter, Jenny, *Nationell försörjningsberedskap – FOI:s analys av försörjningsberedskapen som svar på regeringsuppdrag Ju2020/02565/SSK, Ju2018/05358/SSK*, FOI-R--5174--SE, (2021).

Riksrevisionen, *Livsmedels- och läkemedelsförsörjning – samhällets säkerhet och viktiga samhällsfunktioner*, RIR 2018:6 (Stockholm, 2018).

Riksdagsmotioner

Motion till riksdagen 2015/16:573 av Åsa Westlund (S), Fritidsodlingens betydelse för ett Sverige som håller ihop.

Motion till riksdagen 2020/21:2707 av Maria Gardfjell och Janine Alm Ericson (båda MP), Främja svenska livsmedel och stärka särskilt småskalig odling och produktion.

Motion till riksdagen 2005/06:So435 av Sven Bergström och Agne Hansson (C), Fritidsodlingens hälsofrämjande effekt.

Motion till riksdagen 2005/06:MJ380 av Ronny Olander och Siw Wittgren-Ahl (S), Stöd till fritidsodlingen.

Motion till riksdagen 2004/05:MJ279 av Siw Wittgren-Ahl och Ronny Olander (S), Fritidsodling.

Motion 2004/05:So313 av Siw Wittgren-Ahl och Ronny Olander (S), Fritidsodling för bättre folkhälsa.

Motion 2003/04:MJ338 av Siw Wittgren-Ahl och Ronny Olander (S), Fritidsodling.

Motion 2002/03:MJ469 av Siw Wittgren-Ahl och Ronny Olander (S), Fritidsodlingen.

Motion 2002/03:MJ471 av Siw Wittgren-Ahl och Ronny Olander (S), Fritidsodlingar.

Motion 2001/02:So593 av Ronny Olander m.fl. (S), Folkhälsoaspekter av fritidsodling.

Motion 2000/01:MJ232 av Ronny Olander och Siw Wittgren-Ahl (S), Fritidsodlingens växter.

Motion 2000/01:MJ231 av Siw Wittgren-Ahl och Ronny Olander (S), Forskning, utvecklingsarbete och rådgivning angående fritidsodling.

Motion 1999/2000:MJ540 av Ronny Olander m.fl. (S), Växtmaterial för fritidsodling.